

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/95/32-36>

Mələkxanım Rəhimova
Bakı Dövlət Universiteti
doktorant
UOT: 342, 727
melek.rahimovafff@gmail.com

HEYDƏR ƏLİYEV ÖLKƏDƏ SOSIAL SİYASƏTİN YARADICISI KİMİ

Xülasə

Azərbaycan Respublikası qanunvericilik sisteminin əsasını təşkil edən Konstitusiyada dövlətin ali məqsədi kimi vətəndaşların layiqli həyat səviyyəsinin təmin olunması qeyd edilmişdir. Müasir dövrdə bu məqsədlə ölkədə həyata keçirilən sosial yönümlü prosesin əsası məhz Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuşdur. Məqalədə əhalinin həssas təbəqəsinin sosial müdafiəsinin təmin edilməsi məqsədi ilə Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərində qəbul olunmuş milli normativ-hüquqi bazanın formalaşdırılması məsələləri araşdırılmış, islahatların həyata keçirilməsi, xarici dövlətlərlə münasibətlərin qurulması, ölkədə sosial siyasətin tətbiq olunması ətraflı şərhləndirilmişdir.

Açar sözlər: *sosial hüquqlar, ümummillə lider, sosial siyasət, sosial təminat, sosial müdafiə, normativ-hüquqi akt, layiqli həyat hüququ, referendum, sosial yönümlü program*

Malakkhanim Rahimova
Baku State University
PhD student
UOT: 342, 727
melek.rahimovafff@gmail.com

Heydar Aliyev as the creator of social policy in the country

Abstract

In the Constitution, which forms the basis of the legislative system of the Republic of Azerbaijan, the highest goal of the state is to ensure a decent standard of living for citizens. To this end, the foundation of the socially oriented process carried out in the country in modern times was laid by the Great Leader Heydar Aliyev. In the article, in order to ensure the social protection of the vulnerable population, the issues of the formation of the national legal framework adopted during the years of Heydar Aliyev's rule, the implementation of reforms, the establishment of relations with foreign countries, and the implementation of social policy in the country were explained in detail.

Keywords: *social rights, nationwide leader, social policy, social security, social protection, legal act, right to decent life, referendum, socially oriented program*

Giriş

Vətəndaş cəmiyyəti və demokratik plüralizm sosial hüquqlar, onların qanunvericilikdə təsbiti və realizəsi ilə şərtlənir. Sosial hüquqlar cəmiyyət və dövlət tərəfindən qəbul edilən və normativ hüquqi aktlarda təsbit edilən hər bir insanın normal fizioloji, maddi və mənəvi mövcudluğu və inkişafı üçün layiqli sosial həyat və ictimai əhəmiyyətli fəaliyyəti üçün zəruri olan imkan, maraq və müəyyən xüsusiyyətini müdafiə və təmin edən hüquqlar kompleksidir. Sosial hüquqlar, əsasən, cəmiyyətdə sosial gərginliyin aradan qaldırılması məqsədilə əhalinin sosial müdafiəsinin həyata keçirilməsinə istiqamətlənir (Əliyev, 2019: 117-118). Sosial hüquqları təmin etməyin iki əsas yönü vardır: ideoloji və iqtisadi (2). Demokratik-hüquqi dövlətdə sosial-iqtisadi və mədəni hüquqlar insanın əmək, məişət, məşğulluq, rifah və sosial müdafiəsi sahəsində hüquqlarının müdafiəsini nəzərdə tutur, bu hüquqlar insanların özlərinin iqtisadi vəziyyətinin, rifah halının yaxşılaşdırılması

uğrunda mübarizə prosesində formalaşan hüquqlarıdır (2; Donnelly, 2013). Dövlətin sosial hüquqların təmin edilməsi sahəsində əsas vəzifəsi də öz növbəsində elə bir sosial proqrama istinad etməlidir ki, bu yolda məqsədyönlü fəaliyyət insanın sosial hüquqlarına ziyan gətirməsin, əksinə onu tam mənada yerinə yetirməyə kömək etsin və lazımı tələbatları ödəsin (Əliyev, 2019: 118). Heç təsadüfi deyil ki, ölkəmizdə bu gün uğurla həyata keçirilən sosial siyasətin əsası məhz Ulu Öndər Heydər Əliyevin hakimiyyət illərində qoyulmuşdur. Onun rəhbərliyi dövründə ölkədə əhalinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətində bir çox tədbirlər görülmüş, milli hüquqi baza formalaşdırılmış, bu istiqamətdə əsaslı islahatlar aparılmışdır. Onun “Əhalinin sosial müdafiəsini gücləndirmək və iqtisadiyyatın maliyyə vəziyyətinin sabitləşməsinə təmin etmək tədbirlərinə həsr olunmuş” 20 May 1994-cü il tarixli müşavirədə giriş sözü ilə çıxış etdiyi zaman müharibə şəraitində yaşayan ağır sosial vəziyyətli əhalinin güzəranının yaxşılaşdırılması, iqtisadiyyatın gücləndirilməsi, əhalinin sosial vəziyyətinin yüksəldilməsi sahəsindəki göstəriş və tapşırıqları ağır vəziyyətdə olan ölkə əhalininin dərdinə şərik olduğunun ən bariz nümunələrindəndir. Bu siyasətin ən bariz nümunəsi 1995-ci il 12 noyabrda Azərbaycan Respublikasında qanunvericilik sisteminin əsasını təşkil edən ən ali qüvvəli sənəd – Konstitusiyanın qəbul olunması olmuşdur. Həmin Konstitusiyanın 12-ci maddəsində dövlətin iki ali məqsədindən birinin *Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməli olduğu* qeyd edilmişdir. Eyni zamanda 15-ci maddəsinin birinci bəndində *Azərbaycan Respublikasında iqtisadiyyatın inkişafı müxtəlif mülkiyyət növlərinə əsaslanaraq xalqın rifahının yüksəldilməsinə xidmət etdiyi, ikinci bəndində isə Azərbaycan dövləti bazar münasibətləri əsasında sosial yönümlü iqtisadiyyatın inkişafına şərait yaratdığı* vurğulanmışdır. Bundan başqa 16-cı maddədə *Azərbaycan dövlətinin xalqın və hər bir vətəndaşın rifahının yüksəldilməsi, onun sosial müdafiəsi və layiqli həyat səviyyəsinin qayğısına qaldığı* göstərilmişdir. Eyni zamanda Konstitusiyanın 158-ci maddəsində qeyd edilmişdir ki, “bu Konstitusiyanın birinci bölməsində əks edilmiş müddəalarla əlaqədar Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına əlavələr təklif edilə bilməz” (Azərbaycan-Yunesko: İnsan hüquqlarına əsaslanan tərəfdaşlıq, 2014). Qeyd etməliyik ki, yuxarıda sadaladığımız bütün maddələr məhz birinci bölməyə daxildir. **Sosial təminat hüququ** adlanan 38-ci maddədə isə *hər kəsin sosial təminat hüququnun olduğu* qeyd olunur, *dövlətin sosial təminatın bütün növlərinin inkişafı üçün imkanlar yaratdığı* göstərilir (5; 6). Bununla yanaşı sosial hüquqlara daxil edilən şəxsi toxunulmazlıq hüququ Konstitusiyanın 32-ci, nigah hüququ 34-cü, əmək hüququ 35-ci, tətillər hüququ 36-cı, istirahət hüququ 37-ci, sosial təminat hüququ 38-ci, sağlamlığın qorunması hüququ 41-ci, mənzil hüququ 43-cü, maddələrində öz əksini tapmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, 2009-cu il martın 18-də referendumda qəbul edilmiş əlavələr və dəyişikliklərlə **dövlətin ali məqsədi adlanan** 12-ci maddənin I hissəsinə *Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin* sözləri, **İqtisadi inkişaf və dövlət** adlanan 15-ci maddəsinə *sosial yönümlü* sozləri, əlavə edilmişdir (5; 6).

Ölkənin əsas qanunundan başqa ümummillə lider Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərində ölkədə sosial yönümlü proqramlar qəbul edilmiş, bu sferanı tənzimləyəcək normativ-aktlar qəbul edilərək milli hüquqi baza zənginləşdirilmiş, çoxsaylı beynəlxalq əlaqələr qurulmuş, inkişaf etmiş sosial dövlətlərin praktikası uğurla mənimsənilərək tətbiq edilmişdir. O, çıxışlarının birində qeyd edirdi ki, “Azərbaycan Respublikası öz dövlət quruculuğunda, sosial-iqtisadi problemlərin həllində tutduğu strateji yolla gedir. Bizim bu yolumuz Azərbaycanda demokratik, hüquqi, sivilizasiyalı dövlət qurmaqdan, demokratik prinsipləri gündən-günə inkişaf etdirməkdən, dünyanın əldə etdiyi bütün demokratik nailiyyətləri Azərbaycanda yaymaqdan, onlardan bəhrələnməkdən ibarətdir” (“Müasir hüquq sisteminin formalaşmasında Heydər Əliyevin rolu” elmi-praktiki konfransın materialları, 2013: 138). 10 dekabr 1992-ci ildə təsis edilmiş Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi Heydər Əliyevin dövründə daha da təkmilləşdirilərək inkişaf etdirilmişdir. Məhz Ulu Öndərin sosial sahəyə davamlı diqqət və qayğısı müstəqil Azərbaycan dövlətinin sosial siyasətinin formalaşması və təkmilləşməsinə səbəb olmaqla, sosial müdafiə sistemində müsbət dəyişikliklərə yol açmışdır. Bu, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin fəaliyyətində də ciddi dönüşün yaranmasını, əmək və əhalinin sosial müdafiəsi istiqamətində məqsədyönlü tədbirlərin həyata keçirilməsini şərtləndirdi (8).

Bununla belə Ulu Öndər Heydər Əliyevin hakimiyyəti dövründə sosial yönümlü bir sıra islahatlar keçirilmiş, cəmiyyətinin ayrı-ayrı təbəqələrinin sosial hüquqlarının təminatı və sosial müdafiəsinin təmin olunması sahəsində bir sıra mühüm normativ və qeyri-normativ hüquqi aktlar qəbul edilmişdir. Həmin aktları Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 148-ci maddəsinə uyğun olaraq iyerarxik qaydada sadalamağı daha məqsədə müvafiq hesab edirik. Belə ki, həmin dövrdə Milli Məclisdə “Sosial sığorta haqqında” 16 noyabr 2001-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası qanunu, “Tibbi sığorta haqqında” 28 oktyabr 1999-cü il tarixli Azərbaycan Respublikası qanunu, “Özəl tibb fəaliyyəti haqqında” 30 dekabr 1999-cü il tarixli Azərbaycan Respublikası qanunu, “Məcburi köçkünlərin və onlara bərabər tutulan şəxslərin sosial müdafiəsi haqqında”, “Əmək miqrasiyası və mühacir zəhmətkeşlərin sosial müdafiəsi sahəsində əməkdaşlıq haqqında Sazişin təsdiq edilməsi” barədə 8 oktyabr 1996-cı il tarixli qanunu, “Məcburi dövlət sosial sığorta ödəmələri üzrə borcların tənzimlənməsi haqqında” 9 dekabr 1997-ci il və 16 may 2000-ci il tarixli qanunu qəbul edilmişdir. Bununla yanaşı həmin illərdə “Çörəyin və çörək məmulatının qiymətlərinin tənzimlənməsi və əhalinin aztəminatlı təbəqələrinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” 22 noyabr 1993-cü il tarixli, “Əhalinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi və iqtisadiyyatın maliyyə vəziyyətinin sabitləşdirilməsi tədbirləri haqqında” 15 iyun 1994-cü il tarixli, “Pedaqoji işçilərin və ahıl vətəndaşların sosial müdafiəsi haqqında” 17 iyun 1997-ci il tarixli, “Məcburi dövlət sosial sığorta ödəmələri üzrə borcların tənzimlənməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə 15 iyul 2000-ci il tarixli fərmanlar qəbul edilmişdir (Henkin, Gerald, Numan, Diane, Orentliçer, Libron, 2018: 1232). Qeyri-normativ aktlar sırasına nəzər salsaq isə, “Qaçqınların və məcburi köçkünlərin problemlərinin həlli üzrə Dövlət Proqramının hazırlanması haqqında” 1 iyul 1998-ci il tarixli, “Məcburi köçkünlərin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi haqqında” 17 fevral 1999-cü il, “Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması sahəsində dövlət proqramının hazırlanması üzrə komissiyanın yaradılması haqqında” 2 mart 2001-ci il tarixli, “Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması sahəsində dövlət proqramının hazırlanması üzrə komissiyanın yaradılması haqqında” 2 mart 2001-ci il tarixli, “Köçkünlərin sosial təminatının yaxşılaşdırılması haqqında” 13 may 2002-ci il tarixli sərəncamları misal göstərə bilərik. Xüsusilə ölkədə əhalinin sosial cəhətdən nisbətən həssas təbəqəsinin problemlərinin həll edilməsi və sosial müdafiəsini həyata keçirilməsi məqsədilə sığorta prinsipinə əsaslanan yeni pensiya siyasətinin əsasları müəyyən edilmiş, “Azərbaycan Respublikasında pensiya islahatları Konsepsiyası” ümummilli lider Heydər Əliyevin 2001-ci il 17 iyul tarixli Sərəncamı ilə təsdiq olunmuşdur. Bununla yanaşı əlil şəxslərin sosial müdafiəsi ümummilli lider Heydər Əliyevin 14 may 1998-ci il tarixli Sərəncamı ilə “1998-2001-ci illər üçün əlilliyin qarşısının alınması, əlillərin reabilitasiyası və sosial müdafiəsi üzrə Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi və s. kimi tədbirlər vasitəsilə təmin olunmuşdur (5; 6). Lakin sosial yönümlü tədbirlər bununla da bitmir, bu sahədə beynəlxalq əməkdaşlığa da xüsusi diqqət yetirilirdi. Belə ki, “Beynəlxalq Əmək təşkilatının məcburi əməyin ləğv olunması haqqında” 105 sayılı Konvensiyasına qoşulma barədə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Mülki və Siyası hüquqlar haqqında” Paktına uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının qəbul etdiyi öhdəliklərin yerinə yetirilməsi ilə bağlı hesabatın hazırlanması və təqdim edilməsi barədə, Sosial inkişaf üzrə umumdünya konfransına hazırlıq tədbirləri barədə xüsusi əhəmiyyətli tədbirlər görülürdü (5; 6). Sosial sferanın inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə xarici dövlətlərlə beynəlxalq əməkdaşlıq qurulur, Azərbaycan Respublikasında çoxsaylı ikitərəfli və çoxtərəfli müqavilələr bağlayır, ölkədə bu istiqamətdə maarifləndirmə tədbirləri həyata keçirilirdi (Əliyev, 2008: 368).

Heydər Əliyev cəmiyyətin hər hansı bir üzvünün ən zəruri sosial-iqtisadi maraqlarının həyata keçirilməsini təmin edən, o cümlədən şəxsiyyətin inkişafını və həyat səviyyəsini normal qurmaq üçüntəkrar istehsalla məşğul olmağı ön plana çəkir. O, lazım gələndə ictimai və hüquqi zəmanətlərin məcmusunu özündə ehtiva edən sosial fondun yaradılmasını, əhalinin sosial problemlərinin həllini reallaşdırmağı vacib hesab edir, iş günü saatlarının azalması, əmək haqqının minimum səviyyəsinin təyin olunması və artırılması, sosial müavinətlərin və başqa sosial ödənişlərin miqdarının çoxalması və ödənilməsində həmkarlar ittifaqları və başqa ictimai təşkilatların rolunu da xüsusi qeyd edirdi.

Onun sosial proqramında təsbit olunmuş müddəalar yalnız sosial ədalət prinsipinə əsaslandığı üçün burada iş görmək istəyən təşkilatlar son dərəcə ehtiyatla hərəkət edir, sosial müdafiəyə daha çox ehtiyacı olan qruplara qocalar, əlillər, çoxuşaqlı və gənc ailələr, tək analar, azgəlirli işçilərə üstünlük verir və onlara təminatı ilə birinci növbədə məşğul olmağı zəruri bilirlər (Ümummilli lider Heydər Əlirza oğlu Əliyevin irsi və milli idealogiyanın formalaşması məsələləri (2010-cu il mayın 5-də keçirilmiş Ümumrespublika elmi-nəzəri konfransının materialları), 2010: 318; Abashidze, Goltayev, 2013: 135).

Nəticə

Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən həyata keçirilən yuxarıda sadaladığımız bütün addımlar sosial Azərbaycan dövlətinin formalaşdırılması, sosial siyasətin həyata keçirilməsi və əhalinin bütün təbəqələrinin layiqli həyat hüququnun təmin olunması məqsədi güdən tədbirlər idi ki, mərhum prezident hələ sağlığında uzaqgörən siyasəti ilə ölkənin gələcək prioritet istiqamətlərini müəyyənləşdirir və sosial siyasətin əsasını qoya bilmişdir. Bu gün ölkəmizdə ən böyük qeyri-hökumət təşkilatlarından biri olan və Ulu Öndərin adını daşıyan “Heydər Əliyev Fondu” vətəndaşların sosial hüquqlarının təmin olunması və realizəsi sahəsində geniş tədbirlər planı həyata keçirir. Fondun Prezidenti, Azərbaycan Respublikasının Birinci Vitse-Prezidenti, birinci xanım Mehriban Əliyevanın bu sahədə gördüyü misilsiz işlərin şahidi olmaqda davam edirik. Əsası Ulu Öndər tərəfindən qoyulmuş sosial islahatların uğurla həyata keçirilməsi və vətəndaşların rifahının yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş bu tədbirlər Heydər Əliyev şəxsiyyətinin yüksək zirvəsindən xəbər verir. O, nəinki sağlığında hətta cismən deyil mənəvi cəhətdən yanımızda olduğu vaxtda belə öz həmvətənlərini düşünür, onlara xidmət edir. “Heydər Əliyev İli” elan edilmiş 2023-cü ildə bu islahatlar cənab prezidentimiz İlham Əliyev tərəfindən daha da uğurla davam etdirilir. Bu gün həyata keçirilən sosial yönümlü daxili siyasət tədbirləri ümummilli lider Heydər Əliyevin hakimiyyətdə olduğu 1993-2003-cü illərdə onun tərəfindən həyata keçirilən uzaqgörən siyasətin nəticəsidir. Bu gün onun layiqli davamçısı cənab prezident İlham Əliyev də uğurlu sosial siyasət yeridir. Bu sahədə köklü islahatlar məhz onun adı ilə bağlıdır. İlham Əliyev qeyd edir ki, “sosial siyasət həmişə prioritet olub və olacaq. Bütün atılan addımlar bir daha onu göstərir ki, Azərbaycan sosial dövlətdir. Siyasətimizin mərkəzində Azərbaycan vətəndaşı dayanır. Azərbaycan vətəndaşının maraqları bizim üçün hər şeydən üstündür. Azərbaycanda iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi insanların daha da yaxşı yaşamaları məqsədi daşıyır”. Bu fikir 1995-ci il Konstitusiyasının 12-ci maddəsində qeyd edilmiş **“vətəndaşların layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir”** fikrini bir daha vurğulayır.

Ulu Öndərin layiqli davamçısı cənab prezident İlham Əliyevin hakimiyyət rəhbərliyinə təyin edildiyi ilk illərdən başlayaraq ölkədə əhəmiyyətli dəyişikliklər baş vermiş, sosial yönümlü çoxsaylı fərman və sərəncamlar, həmçinin digər normativ-aktlar qəbul edilmiş, müxtəlif proqramlar həyata keçirilmişdir. Bütün bunların nəticəsində əhalinin sosial cəhətdən həssas təbəqələrinin maddi vəziyyətində irəliləyişlər müşahidə olunmuş, ayrı-ayrı kateqoriya şəxslərin sosial durumu yüksəlmişdir. Xüsusilə şəhid ailələri, qazilər, ahıl şəxslər, cəmiyyətin ziyalı təbəqəsi daim onun diqqət mərkəzində olmuşdur. Heç təsadüfi deyil ki, ölkə rəhbərliyinə gəldiyi zaman cənab prezidentin sosial sahədə imzaladığı ilk fərman məhz şəhid ailələri ilə bağlı olmuşdur. Sosial yönümlü islahatlar gələcəkdə uğurla davam etdirilməli, Ulu Öndərin **“Bizim dövlətimizin siyasəti iqtisadiyyatı inkişaf etdirməklə yanaşı, birinci növbədə sosial problemləri həll etməkdən ibarətdir”** sözləri hər bir azərbaycanlının həyat amalına çevrilməlidir.

Ədəbiyyat

1. Əliyev, Ə.İ. (2019). İnsan hüquqları. Dərslük. Bakı: Nurlar nəşriyyat-Poliqrafiya mərkəzi, 352 s.
2. Donnelly, J. (2013). Universal Human Rights in theory and practice. Third edition. London: Cornell University Press, 320 p.
3. <https://teyinat.com/posts/sosial-iqtisadi-ve-medeni-huquqlar>

4. Azərbaycan-Yunesko: İnsan hüquqlarına əsaslanan tərəfdaşlıq. (2014). Bakı, 287 s.
5. Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi Normativ hüquqi aktların vahid internet elektron bazası <https://e-qanun.az/>
6. Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin rəsmi saytı <https://sosial.gov.az/>
7. “Müasir hüquq sisteminin formalaşmasında Heydər Əliyevin rolu” elmi-praktiki konfransın materialları. (2013). Bakı: Ədliyyə nəşriyyat evi MMC, 138 s.
8. Prezidentin rəsmi səhifəsi <https://president.az/>
9. Henkin, L., Gerald, L., Numan, Diane, F., Orentliçer, D., Libron, V. (2018). İnsan hüquqları. Bakı, 1232 s.
10. Əliyev, Ş.İ. (2008). İnsan hüquqları sistemində sosial hüquqlar (nəzəri və praktiki məsələlər). Dərs vəsaiti. Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 368 s.
11. Ümummilli lider Heydər Əlirza oğlu Əliyevin irsi və milli idealogiyanın formalaşması məsələləri (2010-cu il mayın 5-də keçirilmiş Ümumrespublika elmi-nəzəri konfransının materialları). (2010). Bakı: Elm və təhsil, 424 s.
12. Abashidze, A.KH., Goltayayev, A.O. (2013). Universalniye mexhanizmy zashchity prav cheloveka. Uchebnoye posobiye. M., YUNITI-DANA, 135 s.

Göndərilib: 09.08.2023

Qəbul edilib: 24.09.2023